

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI**

URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI

ILM SARCHASHMALARI

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining FILOLOGIYA, FALSAFA, FIZIKA-MATEMATIKA hamda PEDAGOGIKA fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrdir.

9.2020

**научно-методический журнал
Издаётся с 2001 года**

Urganch – 2020

Bosh muharrirdotsent **Ro‘zimboy YO‘LDOSHEV**

	TAHRIR HAY‘ATI:
JURNAL 2001-YILDAN CHIQA BOSHLAGAN	ABDULLAYEV Bahrom, fizika-matematika fanlari doktori, ABDULLAYEV Ikrom, biologiya fanlari doktori, professor, ABDULLAYEV Ilyos, iqtisod fanlari doktori, ABDULLAYEV Ravshanbek, tibbiyot fanlari doktori, professor, ABDULLAYEV O‘tkir, tarix fanlari doktori, ANNAMURATOVA Svetlana, pedagogika fanlari doktori, professor, BOBOJONOV Bozorboy, fizika-matematika fanlari doktori, BERDIMUROTOVA Alima, falsafa fanlari doktori, professor, DAVLETOV Sanjarbek, tarix fanlari doktori, DO‘SCHONOV Tangribergan, iqtisod fanlari doktori, professor, HAJIYEVA Maqsuda, falsafa fanlari doktori, IBRAGIMOV Zafar, fizika-matematika fanlari nomzodi, IMOMQULOV Sevdior, fizika-matematika fanlari doktori, JO‘RAYEV Mamatqul, filologiya fanlari doktori, professor, JUMANIYAZOV Maqsud, texnika fanlari doktori, professor, JUMANIYOZOV Otaboy, filologiya fanlari nomzodi, professor, KALANDAROV Aybek, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (mas‘ul kotib), NAVRUZOV Qurolboy, fizika-matematika fanlari doktori, professor, OLLAMOV Yarash, yuriduk fanlari nomzodi, dotsent, OTAMURODOV Sa‘dulla, falsafa fanlari doktori, professor, PRIMOV Azamat, filologiya fanlari nomzodi, dotsent, QUTLIYEV Uchqun, fizika-matematika fanlari doktori, professor, RO‘ZIMBOYEV Safarboy, filologiya fanlari doktori, professor, RO‘ZIYEV Erkinboy, pedagogika fanlari doktori, professor, SADULLAYEV Azimboy, fizika-matematika fanlari doktori, akademik, SADULLAYEVA Nilufar Azimovna, filologiya fanlari doktori, SAGDULLAYEV Anatoliy, tarix fanlari doktori, professor, SALAYEV San‘atbek, iqtisod fanlari doktori, professor, SALAYEVA Muxabbat Soburovna, pedagogika fanlari doktori, SATIPOV G‘oipnazar, qishloq xo‘jalik fanlari doktori, professor, XODJANIYOZOV Sardor, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (bosh muharrir o‘rinbosari), YOQUBOV Jamoliddin, filologiya fanlari doktori, professor, O‘ROZBOYEV Abdulla, filologiya fanlari doktori, O‘ROZBOYEV G‘ayrat, fizika-matematika fanlari doktori, G‘AYIPOV Dilshod, filologiya fanlari nomzodi, dotsent.
JURNAL OYDA BIR MARTA NASHR QILINADI	
2020 9(159)	

MUASSIS: Urganch davlat universiteti. Jurnal O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligi Xorazm viloyat boshqarmasida 2011-yil 23-dekabrda ro‘yxatdan o‘tgan. Guvohnoma №13-020.

MUNDARIJA

MATEMATIKA

Yaxshimuratov Alisher, Xusainov Islom, Qurbandurdiyev Shahzod. Chegaraviy shartlari spektral parametrga ratsional bog‘liq bo‘lgan Shturm-Liuvill masalasi uchun izlar formulasi.....	3
---	---

QISHLOQ XO‘JALIGI

Дурдиев Камил, Қўрамбоев Шерзод Раҳимбергенович, Ражабов Азамат Раҳимович. Бир мавсумда бир туп оқ (Балхи) тут дарахтидан оддий ва самарали усулда йиғиштириб олинган мева миқдорини аниқлаш.....	10
--	----

FALSAFA

Иброҳимов Фарҳоджон Анваржон ўғли, Мансуров Улуғбек Жумаевич. Постиндустриал жамият шароитида инсоннинг бегоналашиши муаммоси.....	14
Бўриев Мансур Раҳматуллаевич. Ўзбекистонда модернизациялаш шароитида миллий менталитетда кечаётган трансформацион жараёнларда миллий тарбиянинг ўрни.....	17
Маматқулов Рустам Убайдуллаевич. Манфаатлар мувозанати – ҳамжихатлик ва ўзаро ҳамкорликнинг муҳим шарти.....	19
Хамрақулов Зафаржон Йигиталиевич. Халқ фаровонлигини юксалтиришга инвестиция сиёсатининг таъсири.....	21
Негматова Диловар Исоқжоновна. Ўзбекистоннинг миллатлараро сиёсатини амалга ошириш механизmlари.....	25

TILSHUNOSLIK

Раҳматжоновна Камола. Ҳиндий ва ўзбек тилларида отга хос грамматик категорияларнинг таснифи.....	28
Хидиров Отабек. Синтактик разметкаланган корпуслар ва уларнинг дастурий таъминоти борасида айрим мулоҳазалар.....	32
Ҳайтқулов Заҳриддин Ҳазратқул ўғли. Амалий тилшуносликнинг назарий ва методологик асослари.....	35
Сулайманова Нилуфар Жаббаровна. Тилшуносликда дейксис ҳодисасининг лисоний моҳияти.....	40
Jumatov Rashid Yangibaevich. Analysis of Turkic Borrowings From the Semantic Fields of Food and Drink in English.....	44

ADABIYOTSHUNOSLIK

Жўраев Камолиддин. Янги топилган “Лайли ва Мажнун” достони ҳақида.....	47
Раҳимов Хуррам. Ўзбек сеҳрли эртаклари типологик каталогини яратиш тажрибасидан.....	51
Хо‘jayev Tohir. Navoiy devonlarida Husayn Boyqaro haqidagi mulohazalar talqini.....	56
Очилов Насим. Эпик куйчи ва унинг мифопозтик талқини.....	60
Аллаёрова Нилуфар Яхшиноровна. Алишер Навоий ва Сўфи Оллоҳёр.....	64

JURNALISTIKA

Каримов Амрулло Ашурович. Замонавий тележурналистикада рекреатив форматларнинг оммалашуви.....	69
---	----

PEDAGOGIKA

Турсунов Раҳмонали Бозорбой ўғли. Олий таълим муассасаларида педагогик технологияларни такомиллаштириш зарурати.....	72
Холиёров Бунёд Ҳусанович. Мустақил таълим жараёнида инглиз тилини ўқитишда ОООК (оммавий онлайн очик курслар)лардан фойдаланиш.....	74
Тургунбаев Рискелди Мусаматович, Бакиров Тўлқинжон Юнусалиевич. Бўлғуси математика ўқитувчиларида интеграллашган билимларини шакллантиришда бинар ўқув лойиҳалардан фойдаланиш.....	77

Qodirova Xalimaxon Nurmuhammad qizi. Diagnostik madaniyat – bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi-ning kasbiy komponenti sifatida.....	84
Бекмирзаев Мавлон Худаёрович. Ўзбекистонда биологик таълимнинг методологик асослари.....	86
Ermanov Davron Raxmataliyevich. Ikkinchi va xorijiy tilni o‘rganishda miya faoliyoti va tuzilishidagi o‘zgarishlar.....	89
Умаров Абдусаттор, Юлчиев Ифтихоржон Исақович, Зоҳидов Иброҳимжон Обиджонович. 8-синф физика курсининг “Электр қаршилик” мавзусини ўқитиш.....	95
Rakhmonov Azizkhon Bositkhonovich. Personal-oriented Approach in Training Future Teachers of the Russian Language.....	98
Aronova Mohigul Musaboyevna, Boqiyeva Mavjuda Shokirovna. Efficiency of Using Vocabulary Games in Teaching Foreign Languages.....	101

ILMIY AXBOROT

Юлдашева Дилноза Бекмуродовна. Ўзбек тилшунослиги фани тараққиётида олима аёлларнинг тутган ўрнига доир.....	104
Usmonov Aslam, Usmonova Umida. Vazifadosh bog‘lovchilarning funksional xususiyatlari.....	109
Бобожонов Шарифбой Худошукирович. “Тўғри” лексемасининг семемалари ва унинг изоҳи хусусида.....	112
Хасанова Дилфуза. Шахс социал белгиларини ифодаловчи нолисоний воситалар.....	115
Қўшоқова Барнохон Йўлдошевна. Мақоллар – исломий религионим сифатида.....	118
Turdimurodov Sirojiddin Eshqobilovich. Evfemizmlardan unumli foydalanishning ahamiyatlari.....	120
Гофурова Мавлудахон Ботиржон қизи. Варваризмларнинг ўзга тилларга кириб келишининг лингвокультурологик шарт-шароитлари.....	123
Bekiyeva Malika Jamoldin qizi. “Alp er To‘nga” asarida zoonimik komponentli iboralarning ishlatilishi.....	126
Шодмонова Сайёра Бахрамовна. «Бобурнома»да ўлчов бирликларининг лингвокультурологик хусусиятлари ва уларнинг таржимада акс этиш масаласи.....	129
Эсанов Алижон Менгбаевич. Ўзбек болалар таквим поэзиясида “Ё, рамазон” қўшиқларининг локал хусусиятлари.....	132
Saidova Muxayyo Umedilloevna. M.H.Abramsning “Adabiyotshunoslik terminlari glossariysi” lug‘atidagi adabiyotshunoslik terminlarining mavzuiy guruhlar.....	136
Тошболтаева Тожиҳон. “Амири фалак” таърифида.....	139
Пайзуллаева Раъно Махмудовна. Достонда бадий тафаккур жоллари.....	142
Абдуллаева Мухтасар Абдулла қизи. Умуминсоний қадриятларга хос идиомаларнинг таржимада берилиши (ўзбек тилидан инглиз тилига).....	146
Жўраев Жамолдин. Қадимий асарларда хат ёзиш қоидалари.....	150
Ибрагимов Хайрулла Ҳамдамович. Тўра Сулаймон ижодининг поэтик юксалишида халқ мақолларининг ўрни.....	153
Mamiraliyev Quvonchbek Qurvonboy o‘g‘li. Hamid Olimjon va Oybek she‘rlarida vatan obrazi.....	155
Zaripova Dilduza Baxtiyorovna. Didaktik asarlarning qiyosiy tahlili.....	157
Худайберганаева Наргиса Курбонбаева. Таълим-тарбия орқали соғлом турмуш тарзини шакллантиришнинг муаммоси.....	160
Комолова Шаҳнозахон Адхамовна, Зулхонов Мустафо Жўраевич. Сўз танлашда луғатларнинг аҳамияти.....	163
Умарова Навбаҳор Шокировна. Иқтисодий ижтимоийлашуви жараёнида болаларнинг пулни идрок қилиши.....	165
Аҳметжанова Муқаддас Ваҳобовна. Театр санъатининг бадий-эстетик моҳияти.....	168
Юлдашева Дилором Юлдашевна. Ўзбекистонда тиббий туризмнинг ривожланиш омиллари.....	171
Гаппарова Дилора Азимбаевна. Особенности перевода медицинских терминов.....	175
Буранова Жамила Алиевна. Мифологизм в узбекской литературе (на примере романа Амана Мухтара “Тысячеликие”).....	177
Alimova Kamola Tursunovna. Peculiarities of the English Idioms and Difficulties in the Process of Their Translation.....	181
Khakimova Munira Khabibullaevna. The Relevance of Intercultural Communication in Modern Conditions.....	183

Khodjaqulova Nargiza Khosiyatkulovna. Educational Strategies of Business Letters.....	185
Nodira Umarova Ikromovna. Motherhood and its Sociolinguistic Features in Modern Society (Замонавий жамиятда оналик тушунчаси ва унинг социолингвистик хусусиятлари).....	189
Alautdinova Kamola Shomansurovna. Toward a Sophistic Definition of Business Rhetoric.....	193
Bobokalonov Odilshoh. Les phytophraséologismes ou phytophrasèmes.....	197

FANIMIZ ZAHMATKASHLARI

Баҳром Абдуллаев. Таниқли олим, профессор Бахтияр Рузметов фаолиятига чизгилар.....	202
--	-----

MUALLIFLARGA ESLATMA

1. Maqola Times New Roman shriftida yozilishi lozim. Shrift hajmi – 14, qator oralig‘i – 1,5, hoshiya chapda 3 sm., yuqori va pastda 2,5 sm., o‘ngda 1,5 sm. bo‘lishi kerak.
2. Har bir maqolada o‘zbek, rus va ingliz tillarida annotatsiya, kalit so‘zlar bo‘lishi shart.
3. Maqolada muallif(lar)ning ism-familiya va otasining ismi to‘liq yozilishi, muallif ilmiy unvoni va darajasi, telefon raqami, e-maili sarlavhadan oldin ko‘rsatilgan bo‘lishi lozim.
4. Maqola tahrir hay‘ati a‘zosi taqrizi, kafedra ilmiy seminari tavsiyasi va ekspertlar xulosasi bilan qabul qilinadi. Taqriz hamda ekspert xulosasi elektron shaklda ham qabul qilinadi. Bunda taqriz va ekspert xulosasi faqat kompyuterda rangli skaner qilingan bo‘lishi kerak.
5. Har bir maqolada muammoning qo‘yilishi, materialning nazariy-metodologik va uslubiy jihatdan puxtaligi, manbalarning ishonchliligi, muammo, xulosa, taklif va tavsiyalarning asos-liligiga e‘tibor berilishi kerak.
6. Maqolada foydalanilgan asosiy adabiyotlar ro‘yxati keltirilishi lozim.
7. Maqolalar hajmi kamida 0,25 bosma tabaqdan (40000 belgi, probellar bilan bir bosma tabaq hisoblanadi) iborat bo‘lishi kerak.
8. Tahririyatga kelgan qo‘lyozmalar mualliflarga qaytarilmaydi.
9. Tahririyat maqolani qisqartirish va tahrir qilish huquqiga ega.
10. Mualliflar jurnalda e‘lon qilinadigan maqolalari uchun Urganch davlat universitetining rivojlantirish jamg‘armasining telegrammda ko‘rsatilgan hisob raqamiga pul o‘tkazishlari mumkin. Jurnalning 1 sahifasi 30000 so‘m.

Urganch davlat universiteti

Manzili: H. Olimjon ko‘chasi, 14-uy.

Tel: (0362) 224-66-01; e-mail: ilmsarchashmalari@umail.uz

Sh/hr: 4001 1086 0334 0179 5010 0079 001

INN: 201651846 OKONX: 92110

Moliya vazirligi g‘aznachiligi

h/r: 2340 2000 3001 0000 1010

Bank: Markaziy bank Toshkent shahar Bosh boshqarmasi XKKM

INN: 201122919 MFO: 00014

To‘lov maqsadi – “Ilm sarchashmalari” jurnaliga maqola uchun

зини аслиятдагидек қолдиришга ҳаркат қилади. Аммо китобхонга тушунарли бўлиши учун таржимасини кўрсатиб ўтади. Шубҳасиз айтиш мумкинки, А.Беве́риж айна матн таржимасида аслият прагматикасини сақлай олган.

В.Текстон бу матнни: «...each of its wings spans a fathom»¹ (Унинг катта танаси ва ҳар бир қанотининг қулочи денгиз саржиничадир) деб ўғиради. Ҳар учала таржимада ҳам «fathom» (денгиз саржинича) ўлчов бирлиги учрайди. Таржимонлар бу ўлчов бирликларини таржимада қайта тиклаш учун кўп изланишлар олиб борган. Ҳар бири ўз услубига асосланган ҳолда таржимани амалга оширган.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, ўлчов бирликларини таржимада ифодаланишида ҳар бир таржимон ўз нуқтаи-назаридан таржимага ёндошганини гувоҳи бўламыш. Ўлчов бирликларини лингвокултурологик хусусиятлари шу миллатга, халққа тушунарли бўлиши ва миллийлик жиҳатидан кўрсатиб берилгани таҳлил жиҳатидан кўришимиз мумкин.

Аммо таржимонларнинг миллий тафаккуримиз, тилимиз, маданий осори атиқаларимиз моҳиятини тўла ўрганмаганлари баъзи таржима матнларида яққол кўриниб қолган. Бу жиҳат «қулоч», «эн», «камон ўқини охиригача тортиб олиш» сингари ўлчов ва куч бирликларини тўғри англамасликда кўринади.

Эсанов Алижон Менгбаевич (Термиз Давлат университети)

Ўзбек адабиётшунослиги кафедраси ўқитувчиси, alijon.terstu@mail.ru

ЎЗБЕК БОЛАЛАР ТАҚВИМ ПОЭЗИЯСИДА “Ё, РАМАЗОН” ҚЎШИҚЛАРИНИНГ ЛОКАЛ ХУСУСИЯТЛАРИ

Аннотация. Мазкур мақолада “Ё, рамазон” қўшиқларининг ўзбек фольклоршунослигида ўрганилиши, янги ёзиб олинган қўшиқларнинг хусусиятлари қиёсий аспектда ёритиб берилган. Унда “Ё, рамазон” қўшиқларининг географик ҳудуд нуқтаи назаридан ўрганиш муҳим хулосаларга олиб келиши ўз исботини топган.

Аннотация. В данной статье в сравнительном аспекте рассматриваются особенности изучения песен «Ё, Рамадан» в узбекском фольклоре, также специфика вновь записанных песен. Подтверждается, что изучение песен «Ё, Рамадан» с точки зрения географическо-территориальной соотнесенности приводит к важным выводам.

Annotation. This article describes the study of «Yo, Ramadan» songs in Uzbek folklore, the features of the newly recorded songs in a comparative aspect. It has been proved that the study of the songs «Yo, Ramadan» from the point of view of geographical area leads to important conclusions.

Калит сўзлар: қўшиқ, поэзия, вариант, фольклор, мотив, халқ.

Ключевые слова: песня, поэзия, вариант, фольклор, мотив, народ.

Key words: song, poetry, variant, folklore, motive, folk.

Халқ оғзаки бадий ижоди миллатнинг тараққиётини таъминловчи энг муҳим маънавий қадриятлардан бири. Халқимиз бадий даҳосининг ўзига хослигини намоён этувчи фольклор асарлари силсиласида аجدодларимиз томонидан яратилган урф-одатлар, расм-русумлар, йилнинг турли фаслларида ўтказиладиган мавсумий маросимлар ва анъаналар ҳам муҳим ўрин тутди.

Қадимий маросим, урф-одат ва байрамларимиз билан боғлиқ фольклор намуналари асрлар давомида сақланиб, такомиллашиб келганлигининг сабаби шундаки, улар аجدодларимизнинг табиий ҳаётий эҳтиёжлари заминида муайян ижтимоий воқелик ифодаси сифатида пайдо бўлган. Шу боисдан ҳам ўзбек маросим фольклорини ўрганиш халқимизнинг миллий ўзига хослиги, бадий тафаккур қамровининг кенглиги ҳақида муайян хулосалар чиқариш имконини беради.

Ана шундай тақвим фольклори жанрларидан бири «Ё, рамазон» мавсумий маросим қўшиқлари бўлиб, нисбатан кенг тарқалганлиги ҳамда бугунги кунга қадар ўзининг ижро ўрни ва ҳаётий-маиший функциясини сақлаб келганлиги билан ўзига хослик касб этади.

Ўзбек фольклоршуносларидан М.Алави́я, О.Сафаров, М.Жўраев, М.Пирматова, З.Қаюмовлар томонидан «Ё, рамазон» қўшиқларини тўплаб нашр этиш, тадқиқ қилиш борасида маълум ишлар амалга оширилган.

¹ The Baburnama. Memoirs of Babur, Prince and Emperor, Translated, Edited, and, Annotated by Wheeler M., Thackston. New York & Oxford, 1996, p. 340.

М.Жўраев ўзи ёзиб олган «Ё, рамазон» кўшиқларининг бир нечта вариантыни вақтли матбуотда оммалаштирган. Р.Мустафоқулов Сурхон воҳасидан ёзиб олинган «Ё, рамазон» кўшиқларини нашр этган бўлса, фольклор тўпловчи С.Жуманиёзов Хоразм воҳаси болалари репертуарида қайд этилган «Ё, рамазон» намуналарини чоп қилдирган. Шунингдек, бундай кўшиқларнинг айрим намуналари Ҳабибулла Ғафур, Г.Мардонова каби журналистлар томонидан тайёрланган фольклор тўпламларига ҳам киритилган. 2001 йилда «Ё, рамазон» кўшиқларидан тузилган биринчи фольклор тўплами М.Жўраев, Ш.Шомусаровлар томонидан нашрга тайёрланиб, нашр этирилганлиги ҳақида М.Пирматова номзодлик диссертациясида қайд этиб ўтган.¹

Фольклоршунос Охунжон Сафаров “Ё, рамазон”, даставвал, диний характердаги кўшиқ сирасида пайдо бўлган ва узоқ асрлар давомида шаклланиб, хилма-хил вариантларда тарқалиб, куйланиб келганини, анча қадимги ҳисобланган вариантларда диний мотивларнинг сақланиб қолганлигини таъкидлайди.

*Рабимон айтиб келдик эшингизга,
Худойим ўғил берсин бешигингизга.
Худойим берган ўғил мулло бўлсин,
Отининг эгарлари тилло бўлсин.
Маккада бир тол бор-боши қора,
Худойим ўғил берсин қоши қора.
Маккада бир тол бор-пулдаккина.
Худойим ўғил берсин гулдаккина.²*

Музайяна Алавиянинг ёзишича, гарчи «Ё, рамазон» кўшиқлари рамазонга бағишлаб айтилса ҳам, диний мотивлар бу кўшиқ учун характерли эмас. Фақат нақоратда «Мухаммад умматига, ё рамазон!» деб кўшиб кўйилади. Дин ва пайғамбарлар номи келадиган баъзи бир сатрларгина мавжуд деган фикрни илгари суради.³

Ўзбек халқ кўшиқлари юзасидан илмий тадқиқот ишлари олиб борган М.Алавия «Ё, рамазон» кўшиқларда асосий ўринни уй эгаларининг сифати, яхшиликлари, сахийлиги ёки бахиллиги, хонадондаги гўзал қиз-севгилининг тавсифи тасвири эгаллайди. Шунинг учун ҳам улар барча кўшиқлардай бадий содда, тили равон» деб таъкидлайди.⁴

«Ё рамазон» кўшиқлари мамлакатимизнинг барча вилоятларида кенг тарқалган бўлиб, ўзбек халқ оғзаки бадий ижодининг тақвимий маросимлар фольклорига мансуб анъанавий жанрларидан биридир. Бу жанрга оид кўшиқларнинг ижро ўрни ва вақти рамазон ойида рўза тутилиши билан бевосита боғлангандир. Ана шу хусусият бу жанрга мансуб бадий матнларнинг ўзига хос табиати билан белгилайдиган етакчи хосса ҳисобланади.

Фольклоршунос олим Маматқул Жўраев “Ё, рамазон” кўшиқлари, одатда, рўза бошланиши билан орадан уч кун ўтгач, айтилишини, анъанага кўра, бу кўшиқлар фақат ўғил болалар томонидан ижро этилишини, улар оқшом тушиши биланок, уйма-уй юришиб, ҳар бир ҳовли олдига борганда ўша уй соҳибларининг яхши сифатларини улуғловчи мисраларга бой анъанавий кўшиқларни айтилишини ҳамда рўза кунлари ана шундай кўшиқларни куйловчиларни *рамазончилар* ёки *райванчилар* деб юритилганлиги каби фикрларини нашр этган китобларида, мақолаларида келтириб ўтади.⁵

*Рўзани уч кун тутиб келдик сизга,
Рўзанинг закотини беринг бизга*

сатрлари рамазон кўшиқларини айтишдан кўзда тутилган мақсадни белгилайди.

“Ё, рамазон” ўзбек халқининг анъанавий, эзгуликни тилаш мазмунидаги кўшиқларидан бўлиб, барча ҳудудларда кенг тарқалган ва бугунги кунда ҳам зўр иштиёқ билан айтилиб келинмоқда. Бу кўшиқ, одатда, рўза тутилган куннинг учинчи кунда айтилган. Шунинг учун “Ё, рамазон” кўшиқларининг вариантларида “Рўзани уч кун тутиб келдик сизга”, “Рўза учи билан кўй сўйибсиз”, “Ассалому алайкум, бизлар келдик”, “Рўзанинг уч кунини тутиб келдик” каби мисралари учрайди. Сурхондарё вилоятида ҳам “Ё, рамазон” кўшиғининг турли вариантлари мавжуд бўлиб, бу вари-

¹ М.С.Пирматова. Ўзбек тақвими фольклори. Филол. фан. номз....дисс., Тошкент, 2008, 68-бет.

² О.Сафаров. “Ё, рамазон” кўшиқлари ҳақида. “Ўзбек тили ва адабиёти”, Тошкент, 1992, 2-сон, 24–25-бетлар.

³ М.Алавия. Ўзбек халқ маросими кўшиқлари. Т., “Фан”, 1974, 130-бет.

⁴ М.Жўраев, Ш.Шомусаров. Улуғ ойим удумлари. Т., “Мовароуннаҳр”, 2001, 8-бет.

⁵ М.Жўраев. Ўзбек мавсумий маросим фольклори. Т., “Фан”, 2008, 262–263-бетлар.

антлар ифода жиҳатидан қисман фарқланганлиги билан мазмун жиҳатдан бир-бирига мос келади. Чунки “Ё, рамазон” кўшиғи моҳиятан уй эгасининг сахийлигини, ташриф буюрилган уйнинг бошқа хонадонга нисбатан бой кўринишини таърифлаш, макташ мазмунида бўлади. Мактов мазмунидаги матнларнинг вариантларида мактов мазмуни бир-бирига мос келса-да, ифода жиҳатидан фарқланишини куйидаги мисралар орқали кўришимиз мумкин:

Шу уйнинг тепасида ой кўрдик,

Ҳаммадан ҳам шу уйни бой кўрдик, – дейилса, бошқа бир вариантда:

Уй устида ой кўрдик,

Бу уйни ҳаммасидан бой кўрдик, – дейилади.

Фольклоршунос Р.Мустафоқулов Чоршанби бахши Раҳматилла ўғлидан ёзиб олинган “Ё, рамазон” кўшиғининг айтилиш усуллари куйидагича ифодалайди:

1. Кутлов (уй эгасига яхши тилаклар билдириш).
2. Даъват (уй эгасини яхши совғалар беришга даъват этиш).
3. Ҳажв (уй эгаси уйдан чиқавермаса, ҳажв сўзлар билан чақириш).
4. Тилак (уй эгаси совға-салом бергандан кейинги тилак сўзлар).
5. Дуо (уй эгасини дуо қилиш сўзлари).¹

Сурхондарё вилоятида кўшиқнинг бошланиши, асосан, икки хил бўлиб, “Рамазон айтиб келдик эшигингизга” деб бошланувчи вариант кўп учрайди. Бу вариантда, кўпинча, хонадонга фарзанд тилаш истаги билдирилади. Иккинчи вариант “Ассалому алайкум, бизлар келдик” деб бошланувчи вариант бўлиб, бу вариантда рўзанинг уч кунини тутиб, пайғамбар йўлини излаб, кўргани, кўришгали келганлик тарзида ифодаланади. Ҳар иккала вариантда ҳам «Ё, рамазон» кўшиқларини айтувчилар уй эгаларининг олижаноблиги, меҳмондўстлиги ва серҳимматлигини таъриф-тавсиф қилиб, уларга сиҳат-саломатлик, узоқ умр, битмас-туганмас бойлик тилайди. Бу кўшиқларнинг ҳаётбахшлиги кўшиқларнинг оилага фарзанд тилаш, оилани таъриф-тавсиф қилиш, эзгу ниятларини изҳор этиш, хонадонга тинчлик, осойишталик ва бойлик тилаш руҳида эканлигидадир.

Кўшиқлардаги яхши ниятлар хонадонларга фарзанд ва бойлик тилаш мазмунида бўлади. Инсон ҳаётининг яшаш тарзининг муҳим қисмини ташкил этган кутлов, тилак, дуолар халқ кўшиқлари орасида “Ё, рамазон” кўшиқларида учраши бу кўшиқларнинг халқона эканлигини кўрсатади. Зеро, ўзбек халқи миллий маданиятида фарзандлилик асосий бойлик ҳисобланиб келинган. “Фарзандсиз уй мазор” ифодасининг ўзбек лингвумаданиятида мавжудлиги ҳам ўзбекона ақида билан боғлиқ. Қадимги ўзбек халқининг чорвачилик билан шуғулланиши, чорвага эгаликнинг асосий бойлиги эканлиги учун рамазон кўшиқларида бойлик тилаш чорванинг кўпайишига қарата ишлатилган. “Кўшоғингиз бошига, от чоптирса етмасин” мисралари ана шу бойликка ишорадир. “Кўшоқ” сўзи Сурхондарё шеваларида бир неча маъно ифодаласа-да, чорвага нисбатан ипга мунчоқ тизгандай ҳолатда улоқ-кўзиларни боғлаб қўйилишини ифодалайди. Кўшиқда эса ана шундай тизиб, боғлаб қўйилган улоқ-кўзиларнинг кўп бўлиши ифода этилади.

Сўм-сўм тилла, сўм тилла,

Сувга солса ботмасин.

Худой берган кенг давлат,

Тепкиласа кетмасин.

Кўшоғингиз бошига,

От чоптирса жетмасин,

*Ё рамазон, май рамазон.*²

Фольклоршунос олим Маматқул Жўраев «Ё, рамазон» кўшиқларида аждодлар анъаналарига содиқ бўлиш, яъни «бурунгиларнинг қаъдасини қўймаслик», юксак одамийлик, ота-онани қадрлаш, уларнинг муборак хоки-пойини кўзга тўтиё қилиш ҳар бир комил фарзанднинг бурчи эканлиги ҳақидаги вариант келтириб ўтади:

Дунёга келиб кетган пайғамбарми,

Отаси, онасидан тўйган борми?

Отангиз, онангизни азиз тутинг,

Ҳар босган изларингизни юзга суртинг

мисралари рамазон айтишнинг мақсади корин тўйдириш, бойлик тўплаш эмас, балки ота-боболар

¹ “ЗЎФА”. Инв. №1974/1. 1993 йилда Чоршанби бахши Раҳматилладан Р.Мустафоқулов ёзиб олган.

² М.Жўраев, Ш.Шомусаров. Улуғ ойим удумлари. Т., “Мовароуннаҳр”, 2001, 66-бет.

томонидан бажарилиб келинаётган, халқнинг удумига айланган ишни бажариш эканлигини, ана шундай удумлардан бири ота-онани азиз тутиш, изларини қўзга суртиш эканлигини айтишдир. Бу рамазон қўшиқларининг тарбиявий аҳамиятга молик қўшиқлар эканлигидан далолатдир.¹

Бу мисралар рамазон қўшиқларининг халқчиллигини, уларда ахлоқ-одобилик ва маънавий-маърифий рух уфуриб турганлигини кўрсатади. Қўшиқларга хос асосий хусусият хонадон соҳибларига яхшиликлар тилаш ва шу хонадонни бошқа хонадондан устун кўрганлигини ифодаланишидир. Шунинг учун рамазон қўшиқларида хонадон соҳибларига қўчқордай ўғил тилаш, уй атрофида ой кўриш кўп қўлланиладиган ифодалардир.

Тақвим фольклорининг “Ё, рамазон” қўшиқларини тўплаш жараёнида Сурхон воҳаси аҳолиси орасида ҳам “Ё, рамазон”, “Ё, раббиман”, “Май рамазон” каби номлар билан аталган вариантлари мавжудлиги ва бандлар, асосан, “Ё, рамазон”, “Ё, рамазон, рамазон”, “Ё, рамазон, ё рамазон”, “Ё, рамазон, майрамазон”, баъзан “Ё, рамазон, Мухаммад ҳимматига бой рамазон”, “Оллоҳума ё рамазон, Оллоҳума ё рамазон” сатрлари билан тугаганлигига гувоҳ бўлдик.

Сурхон воҳасида ҳам “Ё, рамазон” қўшиғини олдинлари катта ёшдаги кишилар, ўсмирлар айтишганлигини, қўшиқ матнларида ҳазил-мutoйиба мазмунидаги сатрлар орқали билиб олиш мумкин. Қўшиқ матнининг бундай тузилиши, маълум маънода, унинг бадиий сербўёқлигини таъминлаш учун хизмат қилган.

*Бой бобом қўрадан қўй бераман дейди,
Бойбича холам бўхчадан тўн бераман дейди.
Оллоҳума ё, рамазон, Оллоҳума ё, рамазон,
Бой бобом берган қўйнинг соғи йўқ,
Бойбича холам берган тўннинг белбоғи йўқ.*²

Бундай ҳазил-мutoйиба сатрлар рамазончиларнинг сўзга чечанлиги, топқирлигининг намунаси бўлиб, улар, одатда, ухлаб қолган, рамазончиларга берилиши лозим бўлган эҳсонларни кутиб қолишган ҳолатда ижро этилган.

*Манави уйнинг тўбараги чорбоғгина,
Ичидаги чечамиз оппоққина.
Чечажон тезроқ чиқинг кутиб қолдик,
Оппоқ нонлар олиб чиқинг юмшоққина.*³

Бу қўшиқларда ҳам анъанавий мақтов услуби сақланди ва шу усул асосида хонадон соҳибининг хурматига сазовор бўлинади, хонадон соҳиблари эса қилинаётган мақтовларга яраша хурмат-иззат кўрсатади. Уйидан ўз вақтида чиқмаган хонадон соҳибларига қилинадиган ҳазил-хузиллар ёш билан ҳам боғлиқлигини кузатиш мумкин.

*Чол-у кампир ухлайди хурра-хурра,
Супрасини ит йиртади тирра-тирра.*
ёки:

Моможон ётасизми хурра-хурра,

Супрангизни итлар тортар тарра-тарра каби сатрлар рамазон қўшиғининг халқона қўшиқ эканлигини кўрсатиш билан бир қаторда, бадиий-тасвир воситасига бойлигининг намунасидир. Рамазон қўшиқларининг асосий қисмининг бадиий жиҳатдан мукамаллиги, сайқалланганлиги, унинг анъанавийлиги билан, оғиздан-оғизга ўтиб жилоланганлиги билан боғлиқ. Бу қўшиқларда бадиий бўёқдорликни таъминловчи турли лингвистик ва экстралингвистик воситалар мавжуд бўлиб, қўшиқларнинг бадиий-эстетик таъсирчанлигини таъминланишини уюштиради.

Сурхон воҳасида бугунги кунда рамазон қўшиқлари бутунлай болалар қўшиқларига айланган. Жойларда бу қўшиқлар болалар томондан рўза ойи бошланиши билан бир неча кун ва рўза охирларида ҳам ижро этилади. Болалар ҳам қўшиқнинг анъанавий вариантларидан фойдаланади. Шу билан бир қаторда, янги шаклларнинг вужудга келаётганини ҳам кузатиш мумкин. Масалан, Қумқўрғон туманидаги “Янги ҳаёт” маҳалласида яшовчи етти ёшли Асилбек Мусурмонкуловдан ёзиб олинган рамазон қўшиғида анъанавий “Рамазон айтиб келдик” сатри билан бошланувчи матн қуйидагича бошанади:

Ёққанинг арча бўлсин,

¹ Шу манба. 13-бет.

² Дала ёзувлари. 2018 йилда 1951 йилда туғилган Ибройим Чориевдан ёзиб олинган.

³ Дала ёзувлари. 2019 йилда 1949 йилда туғилган Гулноза Мисировадан ёзиб олинган.

*Кийганинг парча бўлсин.
Ўчоқ тўла кул бўлсин,
Тевараги ул бўлсин,
Худой берган кенг давлат,*

Ўз-ўзидан мўл бўлсин каби сатрларнинг мавжудлиги рамазон қўшиқларининг болаларбоп янги вариантлари яратилаётганлигини кўрсатади. Матндаги “парча” сўзи шу номда аёллар кўйлақлиги учун пайдо бўлган матони ифодалайди. Шу номдаги матонинг яқин ўтмишга хослиги қўшиқнинг яқинда яратилганлигини кўрсатади. Ўчоқ тўла кул хонадонда доим таом пишиб турилишини, бу таомлардан баҳраманд бўлувчи фарзандларнинг ҳам кўп бўлишининг тиланиши анъанавий услубга хосликнинг намунаси ҳисобланади.

Қўшиқ халқ руҳининг ифодачиси, халқ маданияти, маънавиятнинг ажралмас қисми сифатида халқ билан бирга яшайди. Бугунги кунда халқ миллий қадриятининг ифодачиси сифатида айтилаган “Ё, рамазон” қўшиқларининг барҳаётлиги, севиб куйланиши ва янги вариантларнинг яратилиши қўшиқнинг туб моҳияти бўлган ўзбек халқининг миллий лингвомаданиятини тарғиб этилишидадир.

**Saidova Muxayyo Umedilloeyvna (Buxoro davlat universiteti,
Ingliz tilshunosligi kafedrasida tayanch doktoranti, mukhayyo1981@mail.ru)
M.H.ABRAMSNING “ADABIYOTSHUNOSLIK TERMINLARI GLOSSARIYSI”
LUG‘ATIDAGI ADABIYOTSHUNOSLIK TERMINLARINING MAVZUIY GURUHLARI**

Annotatsiya. Ushbu maqolada adabiyotshunoslik terminlarining o‘rganganlik darajasi va ahamiyati to‘g‘risida to‘xtalib, M.Abramsning “Adabiyotshunoslik terminlari glossariysi” lug‘ati va un-dagi adabiyotshunoslik terminlarining mavzuiy guruhlariga haqida ma’lumotlar berilgan.

Аннотация. В данной статье рассматривается значимость литературных терминов, их классификация в словаре М.Абрамса «Глоссарий литературных терминов».

Annotation. This article discusses the importance and the significance of literary terms, their classification in the dictionary of M.H.Abrams “Glossary of literary terms”.

Kalit so‘zlar: poetika, proza, drama, lirik, epik, dramatik, ballada, novella, esse, epopeya, komediya, tragediya.

Ключевые слова: поэтика, проза, драма, лирический, эпический, драматический, баллада, новелла, эссе, эпос, комедия, трагедия.

Key words: poetry, prose, drama, lyrical, epic, dramatic, ballad, short story, essay, epopee, comedy, tragedy.

Ingliz adabiyotshunoslik terminlari, dastlab, terminologiyaning bir kichkina bo‘limi sifatida o‘rganilgan bo‘lsa, keyinchalik, leksikografiya, ya’ni lug‘atshunoslik ilmi rivojlanishi bilan endi adabiyotshunoslik terminlari adabiyotshunoslikning asosiy va ahamiyatli qismiga aylandi va ko‘plab adabiyotshunos olimlar shu mavzuda ilmiy ishlarni amalga oshira boshladilar. Misol tariqasida M.H.Abrams ham, dastlab, o‘zining “The Norton anthology of English literature” asarini yaratish jarayonida inglizcha adabiyotshunoslik terminlari hali u qadar tizimlanmaganligini va jamiyat shunday ilmiy risolaga muhtoj ekanligini anglab yetadi va inglizcha adabiyotshunoslik terminlari ustida ish boshlaydi. To‘g‘ri, Abramsning lug‘atidagi adabiyotshunoslik terminlarining barchasi ham inglizcha emas, ularning orasida lotin tilidan (*hegemony*), yunon tilidan (*decorum*), italyan tilidan (*commedia dell’Arte*, *Conceit*) kirib kelgan terminlar ham uchraydi. Aynan shu terminlar ingliz ijodkorlari asarlarida uchragani sababli ham muallif ularning ham izohini keltirib o‘tishni afzal ko‘radi. Abramsdan oldin ham adabiyotshunoslik terminlari ustida ish olib brogan olimlar bo‘lgan, biroq ularning yaratgan lu‘gatlari to‘liq bo‘lmaganligi va tizimlanmaganligi uchun ham bunday lug‘atlarga bo‘lgan ehtiyoj to‘la qondirilmagan. Terminologiyada adabiyotshunoslik terminlari katta o‘rinni egallaydi, shuning uchun ham ular ustida biror ilmiy ish qilish yoki tadqiqot o‘tkazish har doim ham osonlik bilan kechmaydi. Bu izlanuvchi tadqiqotchidan katta mas’uliyat va e’tibor talab etadi. Balki, inglizcha adabiyotshunoslik terminlarining to‘la o‘rganilmaganligining asosiy sabablaridan biri ham shudir.

XX asr ingliz terminologiyasida yuksalish asri bo‘ldi desak, mubolag‘a bo‘lmaydi. Chunki aynan shu asrda terminologiya sohasida qilingan tadqiqot va ilmiy izlanishlarda ijobiy natijalarga erishildi, jumladan, terminologiya bir nechta soha va bo‘limlarga ajratildi. Bularning orasida adabiyotshunoslik ter-